

Hvad er dannelse?

Og hvordan relaterer det sig til voksenuddannelse?

En kort introduktion af Lene Rachel Andersen

Dannelse (tysk: *Bildung*) er et komplekst og u håndgribeligt fænomen. Konceptet har dybe rødder i europæisk tænkning og uddannelse. I den klassiske æra kaldte grækerne det *paideia*, og i 1600-tallet blev *bildung*, for protestantiske pietister, til en spirituel og moralsk udvikling i Kristus' billede (tysk: *Bild*). Fra 1774 til omkring 1810 udforskede tænkere som Herder, Schiller og von Humboldt begrebet dannelse som et sekulært fænomen og relaterede det til både følelsesmæssig, moralsk og intellektuel udvikling, såvel som til kulturel og generel uddannelse, samt til individets rolle som borger. Denne sekulære, tyske forståelse af dannelse inspirerede Grundtvig, som formede den danske tankegang om folkedannelse/folkeoplysning i 1840'erne og 1850'erne. Dette betød, at dannelse ikke kun skulle være for borgerskabet, men også for almuens unge i Danmark. Gennem folkeoplysning blev en underklasse myndig og selvbevidst og gjorde det muligt for Danmark at gennemgå en fredelig udvikling fra et fattigt landbrugsland og monarki til et velstående, industrialiseret demokrati. I dag er vores civilisation midt i en udvikling fra at være industrialiserede nationalstater til at blive én globaliseret klode, hvor alle har behov for at trives. For at dette kan ske, er vi nødt til at styrke alles dannelse, og vi har brug for folkelig dannelse, der matcher behovene i det 21. århundrede.

Der er mange definitioner på dannelse. The European Bildung Network definerer det således:

Dannelse er kombinationen af den uddannelse og viden, der er nødvendig for at trives i samfundet, samt den moralske og følelsesmæssige modenhed til både at være en holdspiller og have personlig autonomi. Dannelse er også at kende og anerkende ens rødder, samt at være i stand til at forestille sig fremtiden.

I det følgende vil jeg uddybe fire aspekter af dannelse, der er relativt håndgribelige og som, når de samles, kan hjælpe os med at forstå kompleksiteten i dannelse og adressere den i voksenuddannelsen.

De fire aspekter er:

- 1) Overførbart viden og forståelse
- 2) Ikke-overførbart viden og forståelse

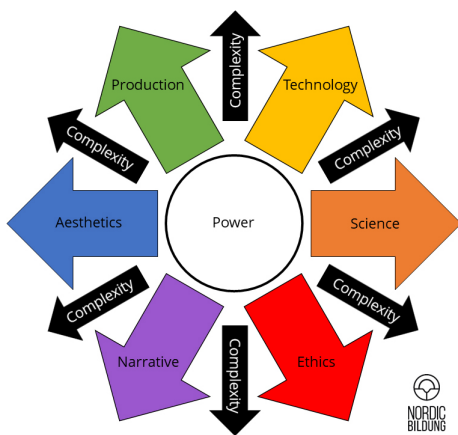

- 3) Udvidelse af individets ansvarfølelse
- 4) "Empowerment" som borger / folkelig dannelse

Overførbart viden / udvidelse af ens horisont

Det første aspekt af dannelse vedrører evnen til at forstå den verden, man lever i, samt den viden, vi kan lære hinanden, for at opnå denne forståelse. Blandt overførbart viden er videnskab, matematik, håndværk, sprog, historie, filosofi, politisk ideologi, religiøse dogmer, historiefortælling, hvordan man læser et kort, hvordan man reparerer en cykel, trafikregler, hvordan man bestiller en togbillet online, hvordan man laver mad, hvad man ikke skal poste på sociale medier osv. Det vil altså sige ikke kun akademisk viden, men også dagligdagsviden. (Tysk: *Allgemeinbildung*.) Denne viden kan opnås via bøger, tv, YouTube-videoer, lærere, venner, osv. Eftersom vi kan overføre denne type af viden fra én person til den næste, og vi altid kan udvide vores horisont, kan vi også forstå denne form for viden som *horisontal* viden og forståelse.

Dannelsesrosen er en model, der illustrerer samfundet som bestående af syv domæner: produktion, teknologi, æstetik, (politisk) magt, videnskab, fortællinger og etik. Som med alle modeller er det en forenkling, der giver os mulighed for at se mønstre, der ellers er svære at forklare.

Årsagen til, at det kaldes en dannelsesrose og ikke en samfundsrose, er at vi er nødt til at forstå alle syv domæner i vores samfund, for at kunne trives. Vores indre verden skal så at sige reflektere den ydre verden. Vores sind skal være i stand til at forstå så meget som muligt af alle syv domæner, for at vi kan navigere sikkert i vores samfund og træffe velinformerede beslutninger.

Når samfund bliver større og mere komplekse, og hvert domæne også bliver mere komplekst, er vi nødt til at overføre endnu mere viden blandt os, for at alle medlemmer af samfundet kan trives i det. Dannelsesrosen viser, at for at trives og være i stand til at

afkode, hvad der foregår i ens omgivelser, har vi brug for mange former for overførbart viden. Vi kan altid udforske viden inden for et domæne endnu dybere og blive specialister, eller vi kan udvide vores horisont og dermed opnå en større forståelse af en samlet kontekst.

Til overførbart / horisontal viden har vi masser af institutioner og uddannelsesmuligheder lige fra grundskole, ungdomsuddannelser og videregående uddannelser til uformel uddannelse samt mange slags livslang læring. Der er forskellige tilgange indenfor undervisning og pædagogik, men overordnet er alle moderne samfund bevidste om, hvordan man udfører dette; vi skal bare prioritere det. For at denne

overførbare viden kan blive almen forståelse, er vi nødt til at prøve vores viden af ude i den virkelige verden og/eller reflektere over den, enten alene eller i samtaler med andre.

Ikke-overførbare viden / følelsesmæssig dybde og moral

Det andet aspekt af dannelsen vedrører vores moralske og følelsesmæssige udvikling. Dette udgør den form for viden, der kommer fra selve livet: skuffelser, forelskelse, hjertesorg, at blive forælder, at vinde eller tabe et spil, at have venner, at tage ansvar, mislykkes, lykkes, at tage sig af en syg forælder, miste en ægtefælle, at opnå noget bemærkelsesværdigt på arbejdspladsen, osv. Når vi gennemgår disse mange slags oplevelser, kan vi lære af dem, og vi kan lære om os selv og andre mennesker, men det er en slags viden, der ikke kan overføres direkte. Jeg kan fortælle andre om min ulykkelige kærlighed og mit knuste hjerte, men uden at knuse en andens hjerte, er det ikke en slags viden, jeg kan videregive direkte.

Ved at interagere med andre mennesker, leve op til deres forventninger eller ikke leve op til deres forventninger, ved at lave fejl, ved at lykkes og ved at lære af de tilbageslag, vi møder, erhverver vi en anden form for forståelse og vokser på en anden måde, end når vi udvider vores horisont. Vi tilegner os følelsesmæssig dybde og forhåbentlig højere moralske "ambitioner", når vi indser, at vi ikke vil svigte andre (eller os selv). Vi kan således betegne dette som lodret udvikling eller vertikal viden og forståelse.

Gennem det 20. århundrede er dette blevet undersøgt i udviklingspsykologien af blandt andre Jean Piaget, Lawrence Kohlberg og Robert Kegan. Men det er også, hvad Jean-Jaques Rousseau benævnte *éducation* i *Émile* (1762), hvad Johann Gottfried Herder kaldte *Bildung* i *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit* (1774) og hvad Friedrich Schiller kaldte *Bildung* i *Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen* (1795).

Ifølge Schiller er der tre slags mennesker, som hver defineres af en dannelsesfase:

- **Den fysiske, emotionelle person**, der er i sine følelsers vold og ikke formår at sætte sig ud over sine følelser.
 - For at sætte sig ud over sine følelser, har mennesket derfor, ifølge Schiller, brug for skønhed og æstetik, der kan bringe følelserne i harmoni med samfundets normer. Derved kan vi transformeres og blive:
- **Den fornuftsprægede person**, der har tilpasset sig de moralske normer i samfundet og gjort normerne til sine egne. Denne person kan dog ikke distancere sig fra disse normer og forventninger.
 - For at sætte sig ud over normerne må man derfor, ifølge Schiller, have oplivende skønhed og æstetik, der kan ryste og vække os, hvorved vi kommer i kontakt med vores følelser

igen. Dette giver os mulighed for at sætte os ud over forventningerne fra andre og tillader os derfor at blive:

- **Den frie, moralske person**, der både kan mærke egne følelser samt hvad, der er rigtigt og forkert, i henhold til de fælles moralske normer. Fordi denne person har sat sig ud over både sine egne følelser og andres forventninger, kan hun/han nu tænke selvstændigt og er derfor fri.

Hvad Schiller mener, er, at vi kan tilegne os denne vertikale viden og udvikling igennem kunsten. Ved at lytte til smuk musik og lade sig blive draget kan man "træne den følelsesmæssige muskel" og opleve følelser, som man måske ellers ikke støder på. Det samme gælder god litteratur, hvor forfatteren får os til at identificere os med og føle det, karaktererne gennemgår. Gennem kunst kan vi således indirekte overføre den ikke-overførbare viden og forståelse.

En anden måde at formulere og reflektere over Schillers tre dannelsesfaser eller måder at være i verden på, er:

- Er mit liv en stræben efter materiel/fysisk tilfredsstillelse?
- Er mit liv en jagt på anerkendelse og social status?
- Er mit liv en jagt på det, der er rigtigt, og hvordan man opnår det, også selvom nogle af mine nærmeste måske ikke bryder sig om det?

Ud over de tre faser, er der en fjerde fase, som Schiller ikke nævner:

- Får jeg andre til at vokse?

Gennem vores kulturinstitutioner som teatre, biblioteker, biografer, koncertsale, osv. samt gennem skuespil, skuespillere, instruktører, orkestre, osv. har vi faktisk allerede måder, hvorpå vi kan dyrke lodret / vertikal, ikke-overførbare viden, men den er medieret og kræver dygtige kunstnere, for at en overførsel finder sted. For at disse oplevelser skal kunne blive en vertikal forståelse, kræver det, at vi reflekterer over denne viden, enten alene eller i samtaler med andre. Alle moderne samfund har kunstnere, der kan omdanne den ikke-overførbare viden og forståelse til æstetik og kunst – det kræver blot, at vi prioriterer det.

Udvidelse af ansvarsfølelsen

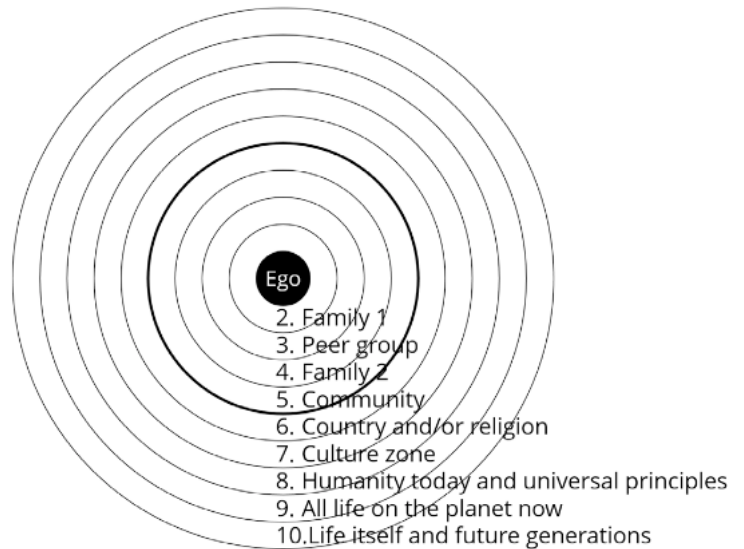
Det tredje aspekt af dannelse vedrører, hvilke sociale grupper vi identificerer os med, og hvad vi er i stand til at tage ansvar for.

Den nemmeste måde at illustrere dette på, er ved hjælp af *Tilknytningscirklerne*: Denne model har ti cirkler og det afgørende er ikke antallet af cirkler, men at de vokser i kompleksitet, efterhånden som man bevæger sig udad.

Den første cirkel, som vi får kontrol over og kan tage ansvar for, er vores egen krop og os selv, egoet. Dernæst udvider vi vores verden derfra. *Family 1* er den familie, man er født ind i, *Peer group* er de grupper af kammerater, vi begynder at etablere omkring femårsalderen, og *Family 2* er den familie, man etablerer i voksenalderen. Cirkel 5, *Community* eller fællesskab, kan indeholde flere grupper såsom arbejdsplads, sportsklub, den lokale kirke, osv.

Cirklerne 2-5 repræsenterer således de virkelige fællesskaber, hvor vi enten kender alle eller som minimum kan have øjenkontakt.

Den 6. cirkel repræsenterer nationen, et forestillet fællesskab, hvilket gør dette fællesskab radikalt forskelligt fra de indre cirkler. I nationalstaten er der millioner af mennesker, som vi aldrig vil støde på, og alligevel er vi nødt til at identificere os med dem, for at være villige til at betale skat samt bekymre os om dem og landet som helhed. I de fleste fungerende demokratier er den 6. cirkel forbundet via et fælles sprog, et offentligt skolesystem, fælles helligdage og traditioner, en litterær tradition og public service radio og tv. I Vesten har vi brugt de sidste 200 år på at uddanne alle til at kere sig om denne 6. cirkel og blive gode, loyale borgere, og vi har investeret meget i det.

I det 21. århundrede har vi stadig brug for fungerende, demokratiske nationalstater, og vi er nødt til at tage ansvar for dem som enkeltpersoner ved at være aktive borgere, men vi er også nødt til at tage ansvar for vores fælles kulturzone (f.eks. Europa), menneskeheden over hele kloden, trivsel for alt liv og biotoper over hele kloden og trivsel for livet i fremtiden. At være opmærksom på, føle et tilhørsforhold til og tage ansvar for Cirklerne 7-10 stiller nye krav til os.

Gennem nationale kulturinstitutioner og lokal og national kulturarv har vi formået at udvikle en stærk national identitet, og de fleste uddannelsessystemer er udformet til at gøre netop dette. At skabe en følelse af identifikation med verden, ud over vores eget land, møder først og fremmest de fleste steder en sprogbarriere, og for det andet kræver det, at man tager et skridt ud af sin kulturelle komfortzone, hvilket kan være skræmmende. Heldigvis giver teknologien os mulighed for at se, hvad der foregår i resten af verden i realtid, og vi kan let komme i kontakt med mennesker over hele kloden. I alle lande er der

indvandrere fra hele verden. Vi har bare ikke fundet ud af, hvordan vi kan gøre dette til en dannelsesmulighed for alle, og ej heller har vi fundet en måde at udvikle identitets- og ansvarsfølelse i alle 10 cirkler af tilhørsforhold.

Empowerment som borger / folkelig dannelse

Empowerment som borger betyder at føle sig motiveret og klædt på til at engagere sig som borger. Det betyder, at individet har en indre drivkraft samt selvtillid til at ytre sig og involvere sig. Folkeoplysning er dér, hvor dette kan trænes. For højskolerne lykkedes det for 175 år siden at udbrede folkelig dannelse og motivere generationer af unge danskere til at engagere sig som borgere (til en vis grad gør de det endnu) og Highlander Folk School i Tennessee lærte af de danske folkehøjskoler og havde en enorm succes med det, men det er formentlig den del af dannelsen, der er mindst udforsket. Brugbare metoder til at gøre et tilbageholdende og uinteresseret individ interesseret, varierer sandsynligvis fra person til person, men vrede, frustration, en følelse af uretfærdighed eller en personlig interesse i en bestemt dagsorden, kan være gode udgangspunkter for aktivisme, og aktivisme båret af et kald med hensyn til forandring er et godt udgangspunkt for uddannelse og dannelse.

De fire aspekter bragt sammen

Dannelse er såvel processen som resultatet. For at trives i de mest komplekse samfund i det 21. århundrede har folk brug for meget kompleks dannelse, og vi kan og bør udvikle bedre dannelsesmuligheder for alle individer og for alle livsfaser. For individet betyder det 21. århundrede en udviklings- og læringsproces, der vil fortsætte i hele voksenalderen og gennem hele livet.

Måden at forstå dannelse for hver enkelt person er således ikke at fokusere på resultatet eller "hvor meget dannelse har denne person." I stedet bør spørgsmålet være, om individet oplever øget horisontal og vertikal forståelse, finder at livet i stigende grad bliver meningsfuldt med alderen, føler sig gradvist mere myndig og *empowered* til at engagere sig som borger og føler sig nysgerrig og motiveret til at udvide sine tilhørsforhold, snarere end at trække sig tilbage fra de større cirkler for at føle sig tryk. Når nogen ikke oplever øget eksistentiel dybde og mening gennem livet, og hvis man ikke føler sig forstået og respekteret og mødt med tillid blandt sine jævnaldrende, eller hvis man kæmper med udbrændthed eller angst, kan det være værd at overveje, om problemet er utilstrækkelig dannelse.

Hvordan dannelse relaterer sig til voksenundervisning

Voksenundervisning har i mange år og mange steder primært fokuseret på at opgradere folks færdigheder til jobmarkedet, hvilket betyder, at man primært har fokuseret på to områder af Dannelsesrosen: Produktion og teknologi. Æstetik (kunsten), politisk magt (samfund), videnskab (for videnskabens skyld), fortællinger (religion, historie og/eller politisk ideologi) og etik (for eksempel filosofi) er alle faldet ind under "fint at have som hobby"-kategorien. I stedet for at være et sted for personlig dannelse og empowerment har voksenundervisningen tjent markedet. Som skatteydere, fagforeninger, virksomheder og andre, der betaler til voksenundervisning, har vi investeret i hinanden som arbejdskraft, ikke som borgere.

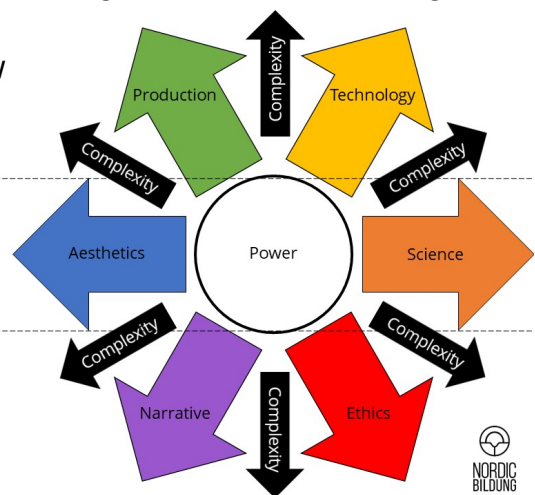
Dette skæve fokus er ikke kun problematisk set fra et generelt dannelseperspektiv for den enkelte, men også kollektivt, da vi som samfund mister evnen til at forholde os til problemer i alle domæner og til samspillet mellem dem gennem en oplyst og rig samtale i det offentlige rum. Vi diskuterer BNP og beskæftigelse, som om det er alt, politik bør dreje sig om. (De fleste i Vesten ville sandsynligvis reagere på dette ved at tænke: "Men det er, hvad politik handler om!", hvilket blot understreger pointen).

Dannelsesrosen viser hvorfor denne begrænsede forståelse af, hvad der har betydning, er et problem:

What is physically possible here and now

What might be possible

What ought to be

De to øverste domæner, produktion og teknologi, repræsenterer det, der er fysisk muligt her og nu. Midten repræsenterer, hvad der kunne være muligt, og bunden hvad der burde være.

Ved at uddanne os til kun at adressere det, der er fysisk muligt her og nu, bliver vi uvante med at forholde os til, hvad der kunne være muligt, og hvordan tingene bør være. Derved kan vi ikke forholde os kritisk og konstruktivt til:

- **Demokrati**, hvordan man kan være en aktiv borger, og hvilken slags politikker og nye institutioner vi har brug for med henblik på at håndtere eksempelvis de udfordringer, som vores nationalstater ikke kan håndtere individuelt, herunder:
- **Digitalisering** og de udfordringer, den udgør for demokratiet og den nuværende økonomi.

- **Bæredygtighed** og løsninger på miljøproblemer, inkl. klimaforandringer.
- **Uddannelse** for alle, inkl. indvandrere fra andre kulturer og mennesker med indlæringsvanskeligheder. Hvem siger, at den eneste måde at bidrage til samfundet på er gennem jobs, der bidrager til BNP-vækst?

Ved at gøre dannelse (som beskrevet ovenfor) central for voksenundervisningen kan undervisningen blive:

- **For den enkelte:** Et sted for personlig empowerment som borger og som et helt menneske.
- **For lokalsamfundet:** Et mødested for fælles problemløsning og nye fællesskaber. Sandsynligvis noget, der også kan forbedre mental sundhed.
- **For arbejdsgivere:** En kilde til en anden form for selvmotiveret og kreativ arbejdsstyrke med dybere forståelse af bæredygtighed, samspillet mellem virksomhedens interesser, og hvordan man tager ansvar og ejerskab over for bæredygtig udvikling, inklusion osv. på arbejdspladsen
- **For samfundet:** Grundlaget for en kvalificeret, demokratisk samtale om de mest afgørende og komplekse spørgsmål, som menneskeheden står overfor: Vores fremtid og den eneste planet, vi har.